STM 1931

Vem var konung Hugleik?

Av Tobias Norlind

© Denna text får ej mångfaldigas eller ytterligare publiceras utan tillstånd från författaren.

Upphovsrätten till de enskilda artiklarna ägs av resp. författare och Svenska samfundet för musikforskning. Enligt svensk lagstiftning är alla slags citat tillåtna inom ramen för en vetenskaplig eller kritisk framställning utan att upphovsrättsinnehavaren behöver tillfrågas. Det är också tillåtet att göra en kopia av enskilda artiklar för personligt bruk. Däremot är det inte tillåtet att kopiera hela databasen.

VEM VAR KONUNG HUGLEIK?

Av T. Norlind (Stockholm)

Vem var den nordiske forntidshjälten Hugleik? En snål, eländig gnidare, en karaktärslös vekling, som endast älskade musiker och andra låga varelser, säga några källor; en tapper kämpe, alltid färdig till dåd, en mäktig konung, ädel och högsint, mild och god, säga andra. I sanning en märklig man. Men kanske han aldrig funnits till? Hans namn betyder blott: en som gläder sig.[1] Han måste vara en personifikation av en människa som fördriver tiden med musik och sång — givetvis en ren sagohjälte. Men låt oss se, vad de moderna historieskrivarna säga: »Han är den förste konung i Norden, om vilken det finnes samtida uppgifter» (A. Olrik). Alltså: Hugleik är den förste konung, om vilken vi med visshet veta, att han existerat, och noggrant känna tidpunkten, när han levat. Redan alla dessa skilda meddelanden måste spänna vår nyfikenhet. Vem var denne märklige man?

De skarpa motsatserna mellan en kämpe och en vekling, som älskade musiker, har man sökt förklara så, att han givetvis var en hjälte men genom sitt olyckliga namn senare blivit missförstådd och fått gälla som en vekling.[2] Man har också på annat sätt sökt förklara motsatserna. Namnet Hugleik är relativt vanligt under vikingatiden, och intet hindrar oss från att antaga, att det funnits flera konungar med namnet Hugleik.[3]

Må källorna först tala:

Snorre Sturlasson meddelar i Ynglingasagan (på 1200-talet)

[1] Hugleikr, Hygelâc, Hugilaih, fn. hugleikinn, glad, ght. hugesangôn, jubilare. Grundr. d. geom. Phil. II: 1 s. 36.

[2] »Det synes næsten, som selve ordlyden Hugleikr (d.: den der forlyster sin hu) har været anledning til at opfatte ham, som den blødagtige spillemandskonge». A. Olrik, Danmarks Heltedigtning. II. Starkad den gamle. Kbhn 1910 s. 118.

[3] Ibid. s. 118.

om en konung, som efter allt att döma måste ha levat på 500-talet: »Hugleik, Alfs son, tog konungadöme över svearna efter dessa bröder, ty Yngves söner voro ännu barn. Konung Hugleik var icke någon härman utan satt stilla hemma i landet; han var mycket rik och snål därjämte. Han hade i sin hird varjehanda lekare, harposlagare och fedlare ävensom sejdmän och allsköns trollkunnigt folk.[1]

Saxo berättar om Stakodder, att han från Bjarmaland begav sig till Sverige, där han i 7 år vilade sig hos Frös söner. »Då han uppehöll sig i Uppsala, på den tiden då offringarna ägde rum, blev han led vid de kvinnliga danserna, bifallet som gycklarna inhöstade vid sina skådespel och bjällrornas vekliga klang.» Han for sedan till Irland. »På den tiden var där en konung på ön, som hette Huglet. Fastän han hade en väl fylld skattkammare, var han dock så gripen av girighet, att han, då han en gång skänkte bort ett par skor, som en konsthantverkare sirligt utsmyckat, tog av bottnarna och förvandlade gåvan på så sätt till hån . . . Han plägade heller aldrig visa givmildhet emot någon ärlig man utan gjorde gott emot gycklare och putsmakare, ty då han själv var en lumpen själ, var det i sin ordning, att han sökte förtroligt umgänge med andra lumpna själar, och att han, som var besmittad med all slags laster, lockade till sig och ställde sig in hos folk av samma slag.» Sedan tillägger Saxo, att Hugleik hade två tappra män hos sig — men de lyste »som ädelstenar på en gödselhög». — På annat ställe meddelar Saxo, att efter konung Dan i Danmark kom Huglet, som skall ha fällt två svenska våldsmän i ett sjöslag.[2]

Den tredje källan är Beowulfkvädet. Där föras vi till »geaterkonungen» Hygelâcs hov. Kämpen Beowulf, en frände till konungen, lämnar för en tid hovet och beger sig till den danske konungen, där han dödar ett odjur, Grendel, som plågat landet. Sedan återvänder han till Hygelâc, där sång och harpolek hälsar honom och han själv även griper instrumentet och sjunger till ackompagnemang av »glädjeträdet». Sedan följer han sin herre till Friesland (an Frésna land), där denne stupar. Beowulf sköter förmynderskapet över Hygelâcs son och blir till sist

[1] H. Hildebrand, Konungasagor. Sthlm 1889. Ynglingasagan kap. 25. S. 22.

[2] Saxo Grammaticus, Danmarks Krønike. Oversat af W. Horn. Kbhn 1911 s. 227 och 129.

dennes efterträdare. Efter lång, fridsam regering dör han i kamp med en drake. Folket tänker på den ljuvliga tiden under Hygelâc, då trumpeter och basuner skallade, och minnes med vemod harpoklangen under Hygelâcs och Beowulfs dagar.[1]

Sista källan är Gregorius av Tours († 594), som i sin framställning av Frankerkonungarnas historia omtalar en danernas konung, Chochilaicus, vilken med sin flotta for plundrande och härjande fram på friesiska kusten, tills en frankisk här under Theodebert slog honom. Chochilaicus dödades och frankerna togo hela bytet.[2] Denna händelse, kan bestämmas till tiden omkring 515 (eller med full säkerhet mellan 512 och 520). Ingen av de senare historieskrivarna ha förnekat, att Chochilaicus varit samme man som Beowulfkvädets Hygelâc. Denne måste således ha varit en historisk person, som verkat omkring år 500 och antagligen varit född på 460-talet.

De tre första källorna överensstämma på vissa punkter. Hugleik (Huglet, Hygelâc) är en rik kung med mycket gods och makt. Han älskar tonkonsten och omger sig med musiker, vilka sjunga hans lov vid harpans klang. Hans kämpar äro själva utövare av tonkonsten enligt Beowulfkvädet. Vilket land han regerat över, därom äro källorna dock ej ense. Snorre omtalar Uppsala, alltså svearnas rike, Saxo irernas och danernas, Beowulfkvädet geaternas och slutligen Gregorius danernas rike. Saxo nämner Uppsala kort före färden till Irland, och förhållandena i Uppsala skildras ungefär lika som de vid Irlandkonungens hov.[3] Helt säkert har Saxos originalkälla talat om en Uppsalakonung. En jämförelse mellan Ynglingasagans Hugleik och Saxos Huglet kan visa, att i grund och botten är den senares berättelse blott en vidare utbrodering av den förra, endast med ännu skarpare framhävande av konungens veklighet som motsats till Stakodders dådkraft. Saxos meddelande om en danakonung, som utmärker sig i ett sjöslag, stämmer någorlunda överens med Beowulfkvädets geaterkonung, som begav sig med sin flotta till friesernas land.

[1] Beowulf. Edit. Zupitza o. Holder. Jfr Rönning, Beowulfs-Kvadet (1883). Sv. uppl. Wickberg (1914).

[2] Gregorius av Tours, Gesta Francorum cap. 19 (III, 3).

[3] »Starkaddigtene er fulde af Tankedubletter, ligsom den omgivende Prosa.» E. Rathsach, Varianter og Tankedubletter hos Saxo. Aarb. f. n. oldk. 1926 s. 292.

I själva verket återstå således blott två huvudkällor, Beowulfkvädet och Ynglingasagan. Dessa synas tala om två vitt skilda personer: i den ena källan är Hugleik en svag vekling, i den andra en tapper kämpe, i den ena en svearnas, i den andra en geaternas konung. Det låter sig dock göra att slå en bro mellan båda beskrivningarna. Ynglingasagan framställer allt ur svearnas synpunkt, Beowulfkvädet allt ur geaternas synpunkt. I den senare källan omtalas en kamp, som Hygelâc haft med sveakonungen Ongentheow (Angantyr), där denne senare besegrats och fallit. Hygelâc har således, om än blott för kort tid, haft herraväldet även över svearnas rike, och då givetvis varit hatad som inkräktare! Någon medlem av ynglingaätten kan han ej ha varit.[1] Då de båda källorna kraftigt betona hans kärlek till musiken och samtidigt understryka hans stora rikedom — och därmed även makt —, finnes intet som hindrar oss från att antaga, att de båda avse samma person. Beowulfkvädet, som direkt talar om en historisk person, låter honom vara konung i geaternas land, och vi måste tro riktigheten av denna uppgift. Men vad menas med geaterna? Det är just på denna punkt meningarna ännu äro delade. Flera forskare (mestadels danska) vilja hålla fast vid att namnet skall tolkas till juter, andra åter att namnet skall tolkas till göter.[2] Utan att vilja upprepa den bevisföring, som framlagts från båda hållen, skulle jag här blott vilja påpeka vissa huvudmoment i dikten. Centralfiguren är Hygelâc, och omkring hans hov kretsa alla händelserna. Beowulf är en hans kämpe, som beger sig till främmande land och kommer till danerkonungens hov. Hans bedrifter där äro ett danskt inlägg. Han beger sig sedan åter till sitt hemland och kämpar tillsammans med sin konung på dennes härfärder. De strider som Hygelâc har att bestå, äro mesta-

[1] »Snorre vil belære os om, at Hugleik virkelig var en svensk konge, og giver ham en bestemt plads indenfor sin Ynglingeæt. Men den langt ældre og eneste helt ægte kilde, Tjodolfs Ynglingatal, vil ikke kendes ved ham, og navnet bryder fuldstændig den bogstavrimede opkaldelse, der rådede blandt Ynglingerne.» A. Olrik, Danm:s Helted. s. 118.

[2] Danska förklaringen av namnet representeras bl. a. av P. Fahlbeck (Ant. tidskr. VIII, 1884 s. 26 ff), S. Bugge (Paul-Braunes Beitr. z. Gesch. d. deutschen Sprache 1887 s. 1 ff), A. Olrik (Kilderne t. Sakses Oldhist. II Norröne Sagaer, 1894 s. 191) och H. V. Clausen (Kong Hugleik, Danske Studier 1918). För Sverige stå: G. Sarrazin (Beowulf-Studien, 1888 s. 23 ff), ten Brink (Beowulf, 1888 s. 196 ff), H. Möller (Engl. Stud. 13, 313) m. fl.

dels med svearna. Fatta vi dessa strider som tvister mellan svear och göter, får hela händelseförloppet en organisk enhet. I dikten omtalas svenska bygder med stor sakkännedom, under det danska äro dikten främmande. Med undantag av en del danska författare äro nu de flesta forskare ense om att Hugleik varit konung i göternas land och i Västergötland (Göteborgsnejden?) haft sitt säte.

Hur ser nu Hugleiks hov ut? Genom hela dikten går en underström av varm hängivenhet till tonerna. Med musiken är livet ljust och glatt, utan den mörkt och dystert. Då Hugleik och Beowulf falla, tystna tonerna, och det går en rysning genom alla. Sorgen breder sig tungt över landet, allt är ödsligt, och endast minnet lever av en ljuvlig tid, då sång och harpoklang gjorde livet lätt att leva.

I mittpunkten för musiklivet står harpan. Den kallas »hearp» eller »gléo-béam» (glädjeträdet). Det senare torde blott vara en poetisk omskrivning av det förra. Har detta instrument funnits redan på Hugleiks tid i Sverige? Dikten nedskrevs sannolikt på 700-talet, och man skulle ju kunna tänka sig, att harpan först då kommit in i framställningen. Läsa vi dikten noga, finna vi, att instrumentet är fullkomligt ett med hela atmosfären. Dikten är en verklighetsbild från Sverige på Hugleiks tid. Omgivningen är skildrad detaljrikt och klart. Lika tydligt som man ser hjältarna framför sig, lika distinkt ser man sångare och harpospelare. Tidsförhållandena måste ha varit de verkliga på Hugleiks egen tid. Harpan kan ej ha fattats då.

Att identifiera hearp och gleobeam med andra instrument är fruktlös möda. Det finnes intet att sätta i stället. »Romarna sjunga lovsånger till lyra, barbarerna (germanerna) till harpa», säger Venantius Fortunatus vid 500-talets mitt. Skalden griper sin harpa och sjunger lovsånger till hjältars ära lika hänfört i Beowulfkvädet som i vikingatidens dikter.

Det är ett märkligt faktum, att den förste konung i Norden, om vars existens vi ej kunna tvivla, just varit en tonernas vän och beskyddare av musiker. Måhända kan detta förklaras så, att på en tid då sångaren även var historieskrivare, måste sådana gestalter, som särskilt varit givmilda mot tonkonstens utövare, lättare bli odödliga än andra. Men ha då inga andra konungar i Sverige på den tiden gjort sig förtjänta av minnets gloria? Frågan skulle kunna omläggas så: är Hugleik en alldeles isolerad företeelse, som verkligen är den förste musikvännen? Om så är fallet, måste vi ånyo fråga: Varför är han den förste? Finnas några speciella kulturella förutsättningar, som kunna berättiga oss att tro på att han direkt infört musik och skaldekonst i Sverige? Det skarpa framhävandet av hans musikförtjänster låter oss åtminstone antaga, att han bestämt skilt sig från andra i detta hänseende.

Om vi granska tidsförhållandena hos de germanska stammarna i allmänhet, få vi ett säkrare svar på frågan. Det är ett faktum, att just omkring år 500 meddelandena om musiken vid germanhoven äro talrikare än någonsin förut. Priscus,[1] som 448 besökte Attila, omtalar, att den store hunnerhövdingen hade två germanska sångare, som under måltiden lovsjöngo hans bedrifter. På 500-talet omtalar Jordanes,[2] att vid de gotiska konungarnas hov besjöngo sångare till kitara förfädernas bragder. Enligt Cassiodoros[3] utbad sig frankerkonungen Klodvig († 511) av östgoternas konung Teodorik en skicklig kitaraspelare (citaroedum arte sua doctum), som vid måltiderna skulle kunna underhålla honom (ore manibusque consona voce cantando). Apollinaris Sidonius[4] omtalar vid 500-talets mitt västgoternas och burgundernas kärlek till hjältesånger vid festmåltiderna. Vandalerkonungen Gelimer blev 533, enligt Procopius,[5] innesluten och måste giva sig. Han begär då en svamp att avtorka sina tårar och en kitara att ackompagnera en av honom improviserad sång om sin död. Venantius Fortunatus[6] betygar vid 500-talets mitt, att hos västgermanerna funnos sångare (scop), som sjöngo »leudos». Under det alla de föregående författarna blott omtala »kitara» — en generell benämning för stränginstrument — säger Venantius direkt, att romarna sjöngo till *lyra,* germanerna (barbarerna) till *harpa.* Slutligen meddelar Beda venerabilis († 735)[7] om förhållandena i England på 600-talet, att hos angelsachsarna gick harpan vid festmåltiderna från hand till hand, och *alla* gästerna måste äga förmåga att spela och sjunga.

[1] Historia goth. ed. Bonn 205, 11.
[2] De orig. get. cap. 5.
[3] Variæ II, 40 f.
[4] Epist. I, 2 Carm. XII, 6.
[5] De bello Vand. II, 6.
[6] Carm. Praef. VII, 8 s. 61 ff.
[7] Hist. eccl. gentis angl. Edit. C. Plummer (1896. IV s. 23 f).

Germanerna älskade alltså särskilt vid denna tid (slutet av 400-talet och 500-talet) sång och strängaspel. De flesta författarna yttra sig på ett sådant sätt, att det tydligt framgår, att det var ett nytt drag hos dem. Under 400-talet måste således en förändring ha skett inom hela den germanska världen, i det tonkonsten då fått sin dyrkan. Hugleik lärde under sina härfärder söderut känna denna nya konst och skapade ett hov, som markant skilde sig från alla andra i Norden. Musik och skaldekonst dyrkades och ärades, sångare och spelmän överhopades med gåvor. Vad Hugleik begynt, fortsattes av hans frände Beowulf. Även under honom klingade harpospel, och skalder sjöngo om hjältars bedrifter. Under vikingatiden blevo skaldekonst och musik odlade vid alla hoven, och stormännen själva voro goda utövare av andliga idrotter. Men då de långa färderna till främmande land på 1100-talet så småningom upphörde, kommo i stället spelmän från Södern till Norden. Dessa hade en annan tonkonst av lättfärdigare art, och konsten drogs ned att bli de vägfarandes, tiggarnas förvärvskälla. Snorre och Saxo, som endast sågo dessa musiker, måste med förakt hälsa alla furstar, som beskyddade dylika djupt sjunkna varelser. Hugleik blev för dem en vekling, en låg person, som endast spillde sina rikedomar på ovärdiga. Stakodder stod för Saxo som rätta typen av en forntidsdrott, en man, som hatade all veklighet och flärd. Styrka, mod och tapperhet var den sista tidens ideal, och man glömde, att en gång även andra dygder stått lika högt: mildhet och vänsällhet. Hugleik hade lärt sitt folk att vörda och ära tonkonstens män lika högt som stridens. De vackra ord om Beowulf, som avsluta Beowulfkvädet, kunna helt säkert även gälla hans store föregångare och frände, musikerkonungen Hugleik:

Han var bland världens konungar mildast bland män, den människovänligaste, den blidaste mot sitt folk, den mest ärekäre.